

1. *Партико З. В.* Редагування: творчість чи ремесло? // Вісник Книжкової палати. — 1999. — № 9. — С. 12—15.
2. *Партико З. В.* Загальне редагування: нормативні основи : навч. посібник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Львів : ВФ "Афіша", 2011. — 640 с.
3. *Редактирование* // Книговедение: энциклопедический словарь. — Москва : Советская энциклопедия, 1982. — С. 437.
4. *Рибалко В. В.* Психологічна характеристика творчості, творчої особистості та сутність особистісного підходу // Практична психологія та соціальна робота. — 2011. — № 3. — С. 1—7.
5. *Роменець В. А.* Психологія творчості : навч. посіб. — 3 вид. — Київ : Либідь, 2004. — 287 с.
6. *Рябинина Н. З.* Редактор и автор: искусство общения / Н. З. Рябинина, Е. Н. Воронина // Издательское дело : науч.-техн. информ. сб. — 1995. — Вып. 6. — 48 с.
7. *Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу* / [Н. В. Зелінська, Е. І. Огар, Ю. Е. Фінклер, Н. І. Черниш] // Наукові записки Інституту журналістики / Київ. нац. ун-т. — 2002. — Т. 7. — С. 19—22.
8. *Тимошик М. С.* Книга для автора, редактора, видавця. — Київ : Наша культура і наука, 2006. — 560 с.

Представлено определение творческого редактирования. Описаны методы творчества, в частности для решения нетипичных и/или сложных заданий. Эти методы предложено использовать в творческом редактировании. Рассмотрено соотношение нормативного и творческого редактирования. Описаны этапы и поданы примеры использования методов творческого редактирования в издательской практике.

The definition of creative editing is set. There have been described the methods of creation, in particular, the creative methods of problem and/or complicated tasks. Put forward methods one should use as the creative editing techniques. The author of the article has observed the correlation between the normative and creative editing, has described the stages and has called attention to the examples of the application of the creative editing in publishing practice.

Надійшла до редакції 16 грудня 2014 року

УДК 002.2:316.77

Вікторія Маркова,

*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент, завідувач кафедри бібліографознавства
та інформаційно-бібліографічної діяльності ХДАК*

Феномен мережевої літератури: книгознавчий аспект

Розглянуто феномен мережевої літератури в книгознавчому аспекті.

Ключові слова: книгознавство, мережева література, електронне видання.

Для сучасного книгознавчого дискурсу загальними стали висловлювання про кризовий стан книгознавства [12; 13], який фахівці пов'язують як з об'єктивними чинниками — "дегуманізацією, дигіталізацією, дисфункцією читання" (А. Соколов) [11], так і з суб'єктивними — "небажанням багатьох книгознавців займатися глибинними методологічними підвалинами своєї науки" [12]. Не дивно, що такий невтішний "діагноз" викликає у фахівців потребу визначити перспективи подальшого руху науки про книгу [1; 12; 13]. Стосується це повною мірою і такої проблеми, як електронна книга.

Якщо в 90-ті рр. питання щодо можливості введення електронної книги в дослідницьке поле книгознавства породжувало суперечки, насамперед з боку "традиційних" книгознавців, то в ХХІ ст. уже ні в кого не викликало сумніву. Показовими стали робота секції електронної книги й інформаційних технологій у межах Міжнародної наукової конференції з проблем книгознавства (Москва, 2004, 2009 рр.), спроба в численних публікаціях визначити обсяг поняття "електронна книга", її переваги і недоліки порівняно з традиційною. Серед найцікавіших і методологічно виважених слід відзначити публікації А. Беловицької, О. Барішевої, Р. Гиляревського, С. Бушуєва, Г. Василенко, С. Дубай та ін. Також свідченням зацікавленості книгознавців проблематикою електронної книги є захист дисертаційних досліджень, певною мірою присвячених цьому об'єктові, викладання у спеціальних навчальних закладах відповідних курсів. Ці процеси доводять, що феномен електронної книги став цілком легітимною складовою книгознавчого дискурсу.

Водночас слід відзначити, що на останній Міжнародній науковій конференції з проблем книгознавства (Москва, 2014 р.) самостійної секції з питань електронної книги взагалі не було, що певною мірою можна пояснити багатоаспектністю обговорення цієї проблеми. А тому виступи, присвячені новим інформаційним технологіям у книжковій галузі, були наявні в роботі усіх секцій конференції. Також відсутність самостійної секції з питань електронної книги може бути констатацією факту, що це поняття, на відміну від таких як "електронний документ", "електронне видання", не набуло інституалізації і використовується здебільшого як метафора [8, с. 181—191].

Нова комунікативна реальність, що так швидко увірвалася в наше життя, кардинально змінює уявлення щодо багатьох явищ дійсності, які раніше звично усвідомлювали за допомогою законів книжкової комунікації. Це можна пояснити на прикладі поняття "електронне видання", якому відповідно до міждержавного стандарту ГОСТ 7.83-2001 "Электронные издания: Основные виды и выходные сведения" і українського стандарту ДСТУ 7157:2010 "Видання електронні. Основні види та вихідні відомості" притаманні редакційно-видавничі обробка, розповсюдження в незмінному вигляді, наявність вихідних даних [3; 4]. Зазначені властивості не відповідають реаліям електронного середовища, а отже цей термін доречно застосовувати лише до незначної кількості мережевих текстів. До речі, це визначення фахівці критикують у численних публікаціях, натомість пропонуючи власні [6; 9].

Мабуть, найбільшу проблему з погляду книгознавства становить осмислення текстів мережевої літератури, адже вони, з одного боку, відкриті для публічного доступу, з ними пов'язаний процес читання, з іншого ж — вони існують в інтерактивному режимі, а тому принципово не можуть бути незмінними, проходити редакційно-видавничу обробку.

Meta статті — розглянути феномен мережевої літератури в книгознавчому аспекті.

Слід зазначити, що нині ця тема інтенсивно досліджується як на Заході, так і на пострадянському просторі: захищаються дисертації з теорії мережевої літератури, активно видаються монографії та наукові збірники, проводяться численні конференції [16—21]. Зауважимо, що процеси розпочалися майже синхронно: з 1997 р. заснована лабораторія мережевої літератури "Сетевая словесность" на Рунеті, що займається теорією і практикою цього виду літератури, а в 1999 р. — некомерційна Організація електронної літератури при Массачусетському технологічному інституті (Кембридж, США), метою якої є підтримка створення, публікації та читання електронної літератури. Варто зауважити, що рефлексія цього феномену здійснюється здебільшого в межах філологічних наук. Але показовим є той факт, що дослідники майже не цікавляться перевагами текстів мережевої літератури, а більше звертають увагу на форму організації матеріалу, проблему читання, осмислення цього феномену в культурологічному і соціально-комунікативному аспектах. Вважаємо за потрібне розглянути мережеву літературу і в книгознавчому аспекті.

Насамперед слід дати загальне уявлення про це явище. Якщо російські теоретики майже одноставно використовують для його означення поняття "мережева література", то в зарубіжжі побутують терміни "електронна література" (Н. Кетрін Хейлс), "цифрове розповідання" (Б. Александер), "гіпертекстова література" (Е. Белл) [16—18]. Попри всі розбіжності йдеться про одне й те саме явище — тексти, що створені в мережі і тільки там можуть бути адекватно сприйняті, оскільки їх відмінними рисами є нелінійність, мультимедійність, інтерактивність. Оскільки ці якості зараз цілком і повністю пов'язані з мережею як середовищем буття такої літератури, на нашу думку, найобґрунтованішим поняттям є саме "мережева література".

Слід зазначити, що появі повноцінної мережевої літератури передував етап з середини 80-х рр., пов'язаний із виникненням персональних комп'ютерів як інструментів письменницької творчості, й до 1995 р., коли стрімке розповсюдження отримали World Wide Web, протокол передачі даних HTTP, мова гіпертекстової розмітки HTML і пов'язані з нею повноекранні браузері, що підтримують зображення і звук та дозволяють легко переходити з одного сайту на інший. Саме цими технічними інноваціями і зумовлено виникнення повноцінної мережевої літератури з усією жанровою різноманітністю.

Початковий етап був пов'язаний із роботою в межах одного програмного продукту, що надавав можливість працювати лише з текстами на локальному комп'ютері. Це була програмна оболонка "Story Space" американської компанії "East gate System", яка дозволяла створювати текст, що складається із пов'язаних між собою волею автора фрагментів. Еталоном практичного застосування цієї технології став гіперроман американського письменника М. Джойса "Південь" (1990), створений у вигляді комп'ютерної дискети, що містила 539 умовних сторінок і 951 "зв'язок". Кожна з них — альтернативний шлях, що відводить сюжет у сторону. О. Геніс так охарактеризував зазначений експеримент: "В описі все це здається грою, на

зразок кросворда, але фрагменти тексту Майкла Джойса, що з'являються на екрані, в жодному разі не дають підстав для бездумного дозвілля. Це напружений, "густий", стилістично вичищений текст, який емоційно залучає читача в дійство. Більше того, тут виникають особливі художні ефекти. Ігри з "Півднем" створюють дивні враження підглядання за справжнім, а не вигаданим життям. У звичайній книзі доки триває епізод з одним персонажем, інші знаходяться невідомо де, а тут — все прозоро. У будь-яку секунду ми можемо відірватися від дії і зазирнути в інший простір, аби дізнатися, що роблять герої "Півдня". Читач має всепроникливий зір — здатність бачити всю конструкцію гіперроману відразу і наскрізь" [2, с. 248].

Незважаючи на те, що роман був повністю створений і розповсюджений в електронній формі, він майже адекватно міг би перейти і в друковану форму з використанням традиційних посилань книжкової комунікації. Прикладом справді віртуального гіпертексту може бути російськомовний проект мережевого діяча і письменника Р. Лейбова "Роман" (1995). Його основою "є невеликий текст, написаний "керівником проекту", від якого розходяться окремі текстові "стежки". На відміну від наведених вище прикладів гіперлітератури адекватна реалізація "Роману" була можливою лише в мережевому просторі, оскільки читачі за допомогою електронної пошти, на власний розсуд "плели" одну або кілька сюжетних ліній, тобто маємо справу з колективною творчістю. Але слід зазначити, що навіть безмежність Інтернету не в змозі конкурувати з безмежністю творчості співавторів: через рік існування проект виріс до загрозливих розмірів і керівник був змушений закрити його. Нині "Роман" доступний на компакт-диску, який містить лише вибіркові варіанти розвитку сюжету.

Ще більшу свободу читачеві надають мережеві проекти, які передбачають можливість самостійного створення текстів. Так, у російськомовному сегменті Інтернету протягом кількох років функціонують поетичні проекти "Буріме", "Сад расходящихся хокку", які також є прикладом жанру "людино-машинної літератури", оскільки в "Буріме" пари рим, за яким учасник гри має скласти вірш, вибирає комп'ютерна програма, вона ж підраховує кількість складів у "Саду расходящихся хокку". Таким чином, мережеві літературні ігри дозволяють кожному випробувати себе як поета, та ще й не такого, що пише "в стіл". Ненав'язлива ігрова атмосфера надає можливість оприлюднення, при цьому не обов'язково називати справжнє ім'я, його в мережевих іграх зазвичай замінює "нік". Крайні ж здобутки зазначених ігор архівуються. Подібними експериментами є й інші ігри, основа яких — певні правила створення текстів. Прикладом такої гри можна назвати "Дипломатію", яка передбачає імітацію дипломатичних стосунків, опосередкованих текстами серед кількох учасників, що грають під "ніками" певних історичних осіб у певний історичний момент. Особливою популярністю нині користується жанр "Life Journal", або "Гестбук", "Живий журнал". Це зразок особистого щоденника, який ведеться в мережі, а отже доступний для читання і коментування. Ось як характеризує зазначений жанр Е. Шмідт: "Гостьова книга перебуває в становищі гермафродита між письмом, як непублічною або напівпублічною формою обміну думками, і літературним салоном, як доступним публіці "загальним місцем". У контексті мережевих проектів вона є літературним фактом. На сторінках гостьової книги зустрічаються "автори" і "читачі", тут процвітає такий важливий для російської мережевої культури феномен, як "тусовка". При цьому діалог між "автором" та "читачем" перетворюється на "полілог" широкого кола юзерів" [15]. В українському сегменті Інтернету також функціонує ціла низка мережевих проектів.

У 2008 р. на Форумі видавців пройшли "Перші гіпертекстові читання". Усе це доводить, що мережева література відбулася як естетичний феномен і стала невід'ємною складовою сучасного культурного простору.

Варто порушити питання: яким чином зазначені мережеві "експерименти" можуть цікавити книгознавство? А. Беловицька звертає увагу на факт існування електронних видань, які є творами, "причому це може бути інтегральний аудіо-відео-вербальний і навіть більш семіотично складний твір, що створений прицільно й спеціально для існування у кіберсередовищі, організований в електронне видання засобами комп'ютерної технології і техніки й адресований для сприйняття через комп'ютер" і робить висновок про те, що "ідеологія організації твору в видання знаходиться у межах предмету книгознавства" [1, с. 219]. Проте, як зазначалося, мережева література за своїми ознаками не може бути електронним виданням за визначенням міждержавного стандарту ГОСТ 7.83-2001 "Электронные издания: Основные виды и выходные сведения" та ДСТУ 7157:2010 "Видання електронні. Основні види та вихідні відомості" [3; 4].

Красномовно свідчить про це класифікація мережевої літератури американської дослідниці Н. Кетрін Хейлс:

— гіпертекстова література: текст складається із фрагментів, між якими читач може "ходити за посиланнями" у більш-менш довільному порядку;

— мережева література: те саме, але з додатковими гіперпосиланнями, які дозволяють додавати до нарративу візуальні й звукові об'єкти, статті енциклопедій та ін.;

— інтерактивна література: жанр на межі між власне літературою й комп'ютерною грою, в якій читач може вибирати подальший розвиток нарративу;

— "локативний нарратив", інтегрований до навігаційного прибору типу GPS-навігаторів: оповідання з прив'язкою до місця, де перебуває читач/слухач;

— "інсталювані фрагменти" (installation pieces): тексти, що виникають перед читачем під час блукання віртуальною реальністю, наприклад у комп'ютерній грі, відеоперформансі чи інсталяції;

— "програмно-літературні коди" (codework): твори, написані машинно-людською мовою, які можуть бути одночасно прочитані людиною та використані як комп'ютерна програма;

— генеративне мистецтво: твори, написані за авторським алгоритмом;

— "flash-поезія": синтез поезії і мультиплікації [18].

Цей перелік свідчить, що феномен мережевої літератури має розглядатися не за аналогією з книжковою комунікацією, а з урахуванням особливостей електронної. Тому першою книгознавчою проблемою є уточнення категоріального апарату з огляду на умови функціонування в новому комунікаційному середовищі — електронному. Зусилля книгознавців варто спрямувати на вивчення впливу електронної комунікації на книжкову. Цілком слушно М. Маклюен зауважив, що головна проблема нашого часу в тому, що ми живемо в нову, електричну, епоху, але продовжуємо мислити зразками епохи панування книжкової комунікації [7, с. 6].

Французький дослідник Р. Шарт'є вважає, що радше за все поняття "книга" в новій комунікативній реальності використовуватиметься за контрастом з вільною, стихійною електронною комунікацією, коли в мережі поширюються будь-які тексти, таким чином порушуючи всі порядки дискурсів. Якщо в книжковій комунікації порядок дискурсу будується з урахуванням певної матеріальної форми (книга, газета, лист та ін.), то екран комп'ютера усуває жанрові

межі, знищує будь-яку ієрархію, залишаючи користувача без орієнтирів щодо достовірності, цінності, авторитетності інформації, отже, ускладнює роботу в електронному просторі [14]. Такі проблеми знову повертають до потреби регулювання способів виробництва текстів у мережевому просторі, тобто перенесення принципів традиційного книговидавництва (редакційно-видавничої обробка, обов'язкові вихідні дані, дотримання норм авторського права) в електронний світ. Позиція Р. Шарт'є має ціннісний аспект в атрибуції книги, тобто книга — це те, що дає провірену, відібрану інформацію, їй можна певною мірою довіряти. І це важливий момент. Адже всі уявлення щодо її матеріальної форми і структури остаточно сформувалися тільки в XVI ст., тобто вони є такими, що історично склалися. Тож твори мережевої літератури, які мають куратора, що відповідає за зміст і форму проекту, з огляду на точку зору Р. Шарт'є, можуть вважатися електронними виданнями. Тому складність полягає у приведенні термінології у відповідність до реальній електронного середовища.

Наступною проблемою, пов'язаною з мережевою літературою, яку можна розглядати в книгознавчому аспекті, є проблема читання. М. Рац прогнозує зміну парадигми в книгознавстві, що буде полягати в перенесенні смислового центру з книги як такої на її створення і використання. Це призведе й до змін самого поняття книги: "...з її матеріальної форми, морфології акцент буде перенесено на функції" [10, с. 36—37]. За цим прогнозом онтологічною сутністю книги стане процес читання без огляду на форму. Підтвердженням правомірності такої перспективи є те, що найвідповідніші до нової комунікативної реальності думки щодо майбутнього книги, на наш погляд, висувуються в межах французької школи історії читання [5, с. 14]. Тому продуктивним є дослідження змін у практиках читання в умовах електронного середовища [8, с. 169—181].

Таким чином, трансформація понять "книга", "видання" в умовах електронної комунікації відбувається у напрямі зміщення акценту з матеріальної форми на процес створення та використання. Сучасні тенденції демонструють, що головною ознакою, яка буде вирізняти видання в мережевому просторі, є аксіологічна. Можна припустити, що під поняття "книга" в електронному просторі будуть підпадати тексти певного обсягу, що містять семантичну інформацію і призначені насамперед для читання широким колом користувачів у електронному середовищі, за зміст яких відповідає автор проекту, куратор, адміністратор сайту. З огляду на зазначене, твори мережевої літератури можуть бути визнані повноцінними електронними виданнями. Водночас це вимагає від книгознавців доопрацювання категоріального апарату. Саме в цьому напрямі полягає перспектива подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Беловицька А. А. Информация и книга / А. А. Беловицкая // Наука о книге: традиции и инновации : материалы двенадцатой Международ. науч. конф. по пробл. книговедения: к 50-летию сборника "Книга: исследования и материалы" : Москва, 28—30 апреля 2009 г. : в 4 ч. — Москва, 2009. — Ч. 1. — С. 215—219.
2. Генис А. Гипертекст — машина реальности / А. Генис // Иностранная литература. — 1994. — № 5. — С. 248—249.
3. ГОСТ 7.83—2001. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения // Библиотека и закон. — 2006. — Вып. 21. — С. 360—372.
4. ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні: Основні види та вихідні відомості. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с.

5. *История чтения в Западном мире: от Античности до наших дней* / Г. Кавалло, Р. Шартье. — Москва : Изд-во ФАИР, 2008. — 542 с.
6. *Козлова Е. И. Идентификация электронных изданий: терминологические и классификационные аспекты* / Е. И. Козлова // Библиография. — 2012. — № 1. — С. 9—17.
7. *Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека* / М. Маклюэн. — Москва : Гипербория, Кучково поле, 2007. — 462 с.
8. *Маркова В. А. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє : монографія* / В. А. Маркова. — Харків, 2010. — 252 с.
9. *Петяк Ю. Ф. Визначення терміна "електронні видання"* / Ю. Ф. Петяк // Поліграфія і видавнича справа. — 2011. — № 2. — С. 184—187.
10. *Рац М. Судьба книговедения: функционирование или развитие?* / М. Рац // Книга. Исследования и материалы : сборник. — Москва, 2013. — Вып. 99/ I-II. — С. 36—42.
11. *Соколов А. В. Книжность. Интернет. Интеллигентность* / А. В. Соколов // Библиоковедение. — 2010. — № 3. — С. 21—27; № 4. — С. 20—26.
12. *Столяров Ю. Н. Методологические проблемы книговедения* / Ю. Н. Столяров // Книга. Исследования и материалы : сборник. — Москва, 2012. — Вып. 98/99. — С. 30—48.
13. *Сухоруков К. М. Вместе или порознь: о теории и практике книговедения* / К. М. Сухоруков // Книга. Исследования и материалы : сборник ; [редкол.: Б. В. Ленский (гл. ред.) и др.]. — Москва, 2012. — Вып. 95. — С. 5—12.
14. *Шартье Р. Письменная культура и общество* / Р. Шартье. — Москва : Новое издательство, 2006. — 270 с.
15. *Шмидт Э. Об универсальных библиотеках и садах расходящихся тропок.* — Режим доступа: www.netslova.ru/schmidt/hypertexts.html. — Загл. с экрана.
16. *Alexander B. The New Digital Storytelling: Creating Narratives with New Media.* — Santa Barbara : Praeger, 2011. — 277 с.
17. *Bell Alice. The possible worlds of hypertext fiction.* — Basingstoke; N. Y. : Palgrave Macmillan, 2010. — 224 p.
18. *Hayles N. Katherine. Electronic literature. New horizons literature. New horizons for the literary.* — Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2008. — 226 p. + CD.
19. *New Media Reader* / Eds. N. Wardrip-Fruin, N. Montfort. Cambridge, MA : MIT Press, 2003. XV, 823 p. + CD.
20. *Reading Moving Letters: Digital Literature in Research and Teaching. A Handbook* / Eds. R. Simanowski, J. Schafer, P. Gendolla. Bielefeld : Transcript, 2010. 384 p. (Medienumbrüche).
21. *The Aesthetics of Net Literature: Writing, Reading and Playing in Programmable Media* / Eds. P. Gendolla, J. Schafer. Bielefeld : Transcript, 2007. 394 p. (Medienumbrüche).

Рассмотрен феномен сетевой литературы в книговедческом аспекте.

The phenomenon of network literature in a bibliography aspect is considered.

Надійшла до редакції 10 листопада 2014 року